

Csokonai Tusculanuma¹

Csokonai Vitéz Mihály életének utolsó szakasza, azaz a Debrecenbe való visszatérés utáni periódus összefonódott az otthonteremtés látványos kísérleteivel. A költő, aki ekkor sem élt külön háztartásban, anyja házában lakott, saját jogán nem is szerepelhetett a debreceni adóösszeírásokban sem. Csokonaiék Darabos utcai házáról rendelkezésünkre áll egy 1870-ből származó metszet – azt persze aligha lehet megítélni, ez a kép mennyire mutatja a két emberöltővel korábbi állapotokat: eszerint azonban a hagyományos, nádfödeles debreceni házak egyikeként kell elképzelnünk Csokonaiék hajlékát. Mivel a rajz az utcai nézetet mutatja, csak a homlokzat ítélni lehet meg, a telek beépítettsége és udvarra nyúló rész nem: az utcára egyetlen ablak néz, az oromzaton pedig a padlás ovális nyílása körül négyszögletes – Vargha Balázs szerint copf stílusú – keret látható.² Az épület egészében semmi olyan jellegzetességet nem mutat, amellyel elütne feltételezhető környezetétől. Ez a ház természetesen már csakis az 1802-es nagy tűzvész követő újjáépítés utáni állapotot mutathatja, de a kép alapján, úgy tűnik, tradicionális jellegén – legalábbis amennyire ez egy ilyen nézőpontú és hitelességű ábrázolásból megítélhető – nem változtatott a tűz utáni renoválás sem.

¹ Előadásként elhangzott 2005. augusztus 27-én Alsólendván, a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület A társadalmi tér című konferenciáján.

² Az épületről készült metszetet és Vargha kommentárjait l. Vargha Balázs, Csokonai Vitéz Mihály alkotásai és vallomásai tükrében, Szépirodalmi, Bp., 1974, 268-269.

A ház belső tagolásáról ennél jóval kevesebbet tudunk. A visszaemlékezésekből mindazonáltal úgy tűnik, hogy Csokonai Debrecenbe való visszatérése után következetesen igyekezett saját lakóterét anyjától elválasztani, noha háztartásuk közös maradt. Ebben szerepet játszhatott kettejük eltérő életstílusa és tevékenysége is. Az elkülönülés a lehetséges konfliktusok mérséklését is szolgálhatta; ennek anekdotikus, de nagyon figyelemre méltó körülményeiről Sárváry Pál visszaemlékezése árulkodik. Eszerint ugyanis Csokonai még a téli időszakban – a fűtendő szobák számának csökkentése miatt – elkerülhetlenné váló összeköltözés során is megpróbált szimbolikusan privát teret elkülöníteni magának. „Midőn Cs. téli időben fakémellésből anyjával azon egy és nem igen tágas szobába vonúlni kényszerített, hogy az ő megháboríttatása nélkül, anyja is látogatóit fogadhasssa, ennek fennálló nagy ruhatartóját kiüríttette, abba kis székét és asztalkáját helyhezvén s ajtáját világosság okáért nyitva hagyván, ha abba betülhetett: az egész világtól elszigetelve tudta magát képzelni, teljes figyelemmel tudott olvasni, gondolkodni és írni.”³ Erre már csak azért is szükség lehetett, mert míg Csokonai számára az írás és olvasás volt a legfontosabb tevékenység, anyjáról tudjuk, hogy például fonással foglalkozott⁴, a téli időszak pedig az ilyesféle, kollektívan végzett munkák időszaka is – megítélésünk szerint inkább ez sejthető az anya látogatóira tett utalás háttérben, s nem a receptekért odajáró szomszédasszonyok, ahogyan Vargha Balázs feltételezte egy korábbi írásában.⁵ Mintahogy az sem kétségen kívüli azért, ahogyan Vargha később fogalmazott Domby sokatmondó emlékezése kapcsán; Domby ugyanis így írt: „Az ő Annyának voltak több szobái: de néki nem esett jól ezekbenn lakni; mert ezekbenn nem látta a’ maga lelkének constructióit, Symmetriáját.”⁶ Vargha Balázs mindezt a következőképpen kommentálta: „Attól tartok, hogy ezt így lehet köznapi nyelvre lefordítani: a Csokonainét meglátogató s nála naphosszat elüldögélő szomszédasszonyok csevegése minden szellemi munkát lehetlenné tett.”⁷ A nagy

³ Csokonai emlékek, összeállította és a jegyzeteket írta: Vargha Balázs, Akadémiai Kiadó, Bp., 1960 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 1.), [a továbbiakban: Csokonai emlékek] 399.

⁴ Ez után a tevékenysége után évi 50 krajcár adót fizetett: Zoltai Lajos, Adatok a Csokonai család életéhez. ItK, 1905, 110–111.

⁵ „Kik voltak anyja látogatói? Szomszédasszonyok, akiknek talán recepteket, füveket is adott, félig-meddig kuruzslás módján folytatva férje mesterségét. A derekas műveltségű, civis jómódban felnőtt asszony az özvegységében és nagyobbik fia távollétében még inkább elszigetelődött a rangbeliektől, a tehetősektől, s azokkal került egy sorba, akik – hozzá hasonlóan – kosztos diákokat tartottak.” Vargha i. m. 268.

⁶ Domby Márton, Csokonay V. Mihály élete 's Némely még eddig ki nem adott munkái. Pesten, Trattner János Tamás' betűivel, 1817, 24.

⁷ Vargha Balázs, Csokonai kiűzetése a Darabos utcai Paradicsomból = Újhold Évkönyv 1989, 1. szám, 232.

anyagismerettel rendelkező s mindig rendkívül hangulatosan konfabuláló Vargha ugyanis ezekben a sorokban egy olyan öregasszony képét konstruálja meg, akinek semmi dolga nincsen a pletykálkodáson kívül; csak hogy a Csokonainétól irányított, s az adókönyvekből nyomon követhető szerkezetű gazdaság irányítása aligha engedi meg egy ennyire tétlen öregkor feltételezését. Innen nézvést pedig sokkal hangsúlyosabbnak tűnik az, hogy Csokonai mintha éppen ebből az igencsak szerteágazó feladatból vonta volna ki magát következetesen, megcélózván egy más típusú, írói alkotómunkára alapozott, önálló életformát. Ezt a törekvést szakította meg drasztikusan a város egy részét elhamvasztó, 1802. június 11-i tűz.⁸

Csokonaiék leégett házának újjáépítését is ennek a folyamatnak a részeként kell elgondolnunk, még ha meglehetősen csekély támpontunk van is az események rekonstrukciójához. A költő több levelében is beszámolt a szomorú eseményekről. Három olyan tudósítást is ismerünk, amelyben mecénási szerepre kiszemelt arisztokratáknak írta le a kárát – ez a három, nyilvánvalóan, sőt kifejezetten anyagi segítséget is megcélzó beszámoló hasonló tartalmi elemekkel s hasonló retorikai szerkezettel operál. Ezek közül talán a legtanulságosabb a gróf Széchényi Ferencnek küldött levél: „a’ midőn Jun. 11d. Napján abba a’ szomorú veszedelembé, melly Városunknak nagy részét 2-3 óra alatt a’ lángok prédájává tette, az én Házam is e’ szörnyű Esetnek áldozatja lett. Úgyvan Kegyelmes Uram! most üszög és hamu között fekszik az az együgyű, de nékem tág és gazdag Hajlék, a’ mellybe kívántam a’ Világ lármája elől, magamat, Nemzetem és Muzsáim szolgálatjára elvonni, pusztává lett az a’ kis Ország, mellybe én Király voltam magam előtt, és a’ mellyben sokszor édes érzések között gondolttam: Ennyi részem van a’ Föld’ kerekiségén, ’s örömmel futottam végig egy percz alatt boldogságomnak szűk de elég körületét. Éppen a rózsák nyíltak; mikor kertetskémen, az én kis Sans-soucimon, a’ lobogó lángok keresztül rohantak: szívfacsarodva kellett szemlélnem, mikor Tusculanumom, hol legérzékenyebb gondolatim teremődtek, a’ láng között ropogott; mikor ama rózsza lugas tövig éget, ’s az a’ fülemüle melly e’ kis zöld Szálának, minden

⁸ A pusztításról Keresztesi József naplója ad érzékletes képet: „A tűz támadott d.u. egy óra tájban Kis-Csapó utcán, meggyulván először Özv. Dinnyés Istvánné pálinka áruló öreg asszonynak sertés óla. A tűz a lóvásár végén ment által Nagy-Péterfia, Darabos, Mester egy részén, Kis- és Nagy-Hatvan, Piacz, Nagy-Uj, Kis-Uj s Német utcákon, ennek szegletinél a kis templom fogta meg a tüzet, Kádas és Miklós utca szegletéig, ölbe vette a nagy templomot, veres tornyot, collegiumot, ughogy ha Debreczennek fele meg nem égett is, de a legszébb része, diszesebb s nagyobb épületei megégtének...” Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII-dik század végén, Keresztesi József egykorú eredeti naplója. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1868, 388.; vö. még Dr. vitéz Roncsik Jenő, A tűz pusztításai Debreczenben. Bp., 1939, 10-11.

éjjel concertet adott, öröngve repült el a' bátorságosabb erdei vidékekre".⁹ Ezek az erőteljes, bár az idő múlása miatt is már némileg szublimált indulattal megfogalmazott sorok konkrétumokat alig árulnak el a kár nagyságáról; annyi azonban feltétlenül kiderül innen is, hogy a ház mellett egyéb melléképületek (talán istálló vagy nyári konyha) is elhamvadtak, valamint, hogy Csokonai kerttel is rendelkezett – úgy tűnik, ez inkább virágoskert volt, semmint konyhakert, bár ettől még a ház mellett lehetett kifejezetten konyhakerti rész is. Csokonai láthatólag irodalmi minták alapján értelmezte át kertjének jelentőségét, olyan imaginárius térként mutatva be, amely a világtól való elvonulás lehetőségét teremti meg. A Tusculanumra tett horatiusi célzás – amely egyébként nem csak Csokonai szóhasználatára volt jellemző, hiszen 1801-ben a barát Puky István is így emlegeti saját, készülőfélben lévő házát –,¹⁰ valamint a Sans-Souci emlegetésével ideidézett Nagy Frigyes és Voltaire¹¹ egy olyan szabadságfelfogást körvonalaz, amely az alkotói, költői függetlenség állapotát mindenféle egyéb, más történelmi korokból származó, privilegizált társadalmi helyzet analógiájának tekinti. Ez a magánlevélbe szorult, de annál jóval nagyobb igénnyel és stiláris gonddal kidolgozott etikai szereplehetőség jól felhasználhatónak bizonyul néhány hónappal később is, amikor Csokonainak a tűzvész okozta pusztítást kell többeknek hírül adnia, s a nyilván megrendítő veszteség feldolgozásához komoly támaszt jelenthetett egy ilyen, gondolatilag is készen álló sztoikus magatartásmodell.

Az első, gyors javítás után, amelynek során Csokonai olyan technikával és építési anyagokkal akarta újra lakhatóvá tenni anyja házát, amellyel az felépült, a ház valódi újjáépítése csak 1804 júniusában kezdődött. Erről a Csokonaitól vezetett költségnapló árulkodik.¹² Ez a dokumentum egy olyan forrástípust képvisel, amellyel alig-alig találkozhatunk a XIX. század eleji alföldi térség építéstörténete kapcsán: többnyire ugyanis nem az építkezések alkalmával kifizetett összegekről tájékoztató feljegyzésekből, hanem hagyatéki eljárások keretében fennmaradt értékbecslésekből tudott a

⁹ Csokonai – Széchényi Ferencnek, Debrecen, 1802. szept. 16.: Csokonai Vitéz Mihály, *Levelezés*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Debreczeni Attila. Akadémiai Kiadó, Bp., 1999 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), [a továbbiakban: Csokonai: *Levelezés*], 199.

¹⁰ Vö. Kilián István, Csokonai és Puky István barátsága = Uő, Csokonai boldog napjai. Tanulmányok a költő borsodi, abaúji, zempléni napjairól és kultuszáról. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2001, 54–55.

¹¹ Ez utóbbira l. Debreczeni Attila jegyzetét: Csokonai: *Levelezés* 623.

¹² A forrást l. Csokonai Vitéz Mihály, *Feljegyzések*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta, Szép Beáta. Akadémiai Kiadó, Bp., 2002 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), [a továbbiakban: Csokonai: *Feljegyzések*], 279–287.

történeti-néprajzi kutatás következtetéseket levonni.¹³ A lista fejlécének utalása, hogy tudniillik a „Kis Ház” felépítésének költségeiről van szó, csak úgy érthető, hogy Csokonai itt legalábbis egy új lakrész kialakítását tervezte, még ha ez feltehetőleg – a debreceni építési hagyományoknak megfelelően – a már álló, az utcára merőleges házhoz hozzátapasztott épület lehetett, s nem különálló ház. Ebben a tervben a korábban már emlegetett, a közös háztartáson belüli önállósodás igénye mutatkozik meg, ráadásul úgy, hogy immár teljesen a saját maga igényei szerint kialakított és berendezett tér kialakítását szerette volna. Erre utal, hogy leveleiben „Museum”-ként, azaz a múzsák lakhelyeként emlegeti. A megvásárolt használt és új téglák mennyisége, valamint a beszerzett vályog szintén arra utal, hogy jelentősebb méretű építkezésről volt szó.

Az építkezés menetéről elég pontos képünk lehet, ha egymásra vetítjük a költségnapló adatait a levelezésben található, szórt megjegyzésekkel. Ezt jelentősen megkönnyíti a forrásnak egy olyan sajátossága is, amely Csokonai személyiségére is fényt vethet: a költő ugyanis láthatólag olyan munkák elvégzéséért is mesterembert fogadott, amelyet általában vagy maguk az építetők szoktak elvégezni, vagy pedig a rokonság végzi el nekik szívességből. Ennek az eljárásnak természetesen oka lehet akár Csokonai gyöngülő egészsége is – bár ebben az esetben sem tudnók egyértelmű magyarázatot találni arra, miért nem voltak olyan „jó emberei” (akár a tágabb rokonságban, akár az ismeretségi körben), akik szívességből vagy valamiféle viszonzás reményében munkájukkal beszálltak volna a házépitésbe. Úgy tűnik azonban, hogy a költségnapló egésze határozottan és következetesen egy polgári – s nem egy paraszti – mentalitást tükröz: Csokonai inkább minden munkafázisért fizet (ennek köszönhetünk máshonnan nem is remélhető történeti információkat), és nem veszi igénybe az alföldi mezővárosokban, sőt, az ekkor már szabad királyi városnak számító Debrecenben is dívó ingyenes segítséget.

Első pillantásra is feltűnő, hogy Csokonai ugyanolyan hagyományos anyagokból álló épületben gondolkodik, mint amilyen az eredeti ház lehetett: a beszerzett építőanyagok között ugyanis vályogtéglákat, gerendákat, deszkákat, léceket, valamint nádat találunk. A debreceni tűzvédelmi szabályrendeletnek tehát semminemű hatása nem látszik az építkezéshez fölhasznált anyagokban. Csokonai az 1804 szeptemberében, Rhédey Lajoshoz intézett levelében utalt arra, hogy azon a nyáron is folyt még a kőművesmunka.¹⁴ Ezzel egybevág, hogy Csokonai a téglákért, illetve a kőművesmunkákért utoljára szeptember 3-a és 5-e között fizetett.¹⁵ Ezután

¹³ Mint pl. Szilágyi Miklós, 19. századi adatok a gyomai és mezőberényi népi építészetről = Ház és Ember, 4. szám, Szentendre, 1987, 43–53.

¹⁴ Csokonai – Rhédey Lajosnak, [Debrecen, 1804. szept. 8.]: Csokonai: Levelezés 311.

¹⁵ Csokonai: Feljegyzések 285.

szeptember 10-én fizet az „átsi és nádkötői munkáért”¹⁶, azaz feltehetőleg ekkor fejeződik be a ház héjazatának készítése, a tető ács munkái és a nádzás. Szeptember 14-i levelében Csokonai azt írta Bek Pálnak: „A’ melly kis Museumot a’ nyáron magamnak apródonként rakattam, holnap kezdik vakolni, ablakait ’s ajtait behelyeztetni, melly az én jelenlétem nélkül rosszul menne végbe.”¹⁷ Nyilván ezzel függött össze, hogy szeptember 11-én vásárolt fél köböl meszet; a költséglistából azonban az is kiténik, hogy nem véletlenül akart jelen lenni a nyílászárók behelyezésénél: ekkor derült ki ugyanis, hogy nem felel meg a korábban elkészített ablak, s újat rendelt. „Kitsinyelvén a’ No. 35 [azaz az elszámlolás 35. pontjában – Sz. M.] említett ablakot, tsináltattam négy fiókos: az asztalos munkája 5 Rf. 30 xr. az Üvegje 4 Rf.”¹⁸ A vályogház tapasztása szeptemberben, októberben történt meg: Csokonai szeptember 17-én fogadott föl egy meg nem nevezett „tapasztó embert”, akinek szeptember 20-án, majd október 4-én fizetett.¹⁹ A ház önálló jellegét bizonyíthatja, hogy Csokonai külön deszkamennyiséget számított fel árnyékszéknek, sőt, kapunak és kerítésnek is²⁰; eszerint a házhoz tartozó portát valamilyen formában megosztottnak kell elképzelnünk. Ugyanezt a benyomást erősíti az is, hogy a feljegyzések külön számolnak a „Duttyán”, azaz egy főzőhely, nyári konyha megépítésével; ez a munka egyébként igen gyorsan, egy-két nap alatt lezajlott.²¹ Október 6-án elkészülnek az ajtók is, majd pedig arról értesülünk: „Megalkudtam a’ Váradi Kályhással, a’ ki a’ Medvénél lakik, egy Kályha Kandallóért, hozzávaló Lakatos Munkával.”²² Ez azonban nem azt jelentette, hogy a kályha meg is érkezett. Egy november 10-i levélből ugyanis kitetszik, hogy még ekkor sincs megoldva a fűtés, hiszen Csokonainak Nagyváradon kellett volna kiválasztani a kialakított vaskályhát, de betegsége miatt nem tudott elutazni: „Illy szomorú állapotom miatt Váradra sem mehettam, ahol pedig az Ódáimat kinyomtatattani, és a’ Kályha-Kandallót megválasztani, két múlhatatlan dolgom lett volna. Hogy mégis az Orvoslás alatt való idő tőlem hijába ne múljon: minden rendbéli Munkáimat Typographia alá tisztáztatom. De már ebből is kivert a’ kemény idő! A’ kis Museum hangos, és benne a’ Purizálónak ujjai meggémberegednek.”²³ Talán nem tévedünk, ha a hangosságra tett utalást a még ekkor is folyó építési munkálatokra tett cél-

¹⁶ Csokonai: Feljegyzések 285.

¹⁷ Csokonai – Bek Pálnak, Debrecen, 1804. szept. 14.: Csokonai: Levelezés 315.

¹⁸ Csokonai: Feljegyzések 285.

¹⁹ Csokonai: Feljegyzések 285–286.

²⁰ „Die 18 sept. Vettem padlásnak, Kapunak Kerítésnek és Árnyékszéknek, 1 szekér deszkát = 54 szálát, per 2 márvás.” Csokonai: Feljegyzések 286.

²¹ Csokonai: Feljegyzések 286.

²² Csokonai: Feljegyzések 286–287.

²³ Csokonai – Bek Pálnak, Debrecen, 1804. nov. 10.: Csokonai: Levelezés 324.

zasként fogjuk fel²⁴ – a költséglista szerint feltehetőleg a „padimentum”, azaz a lécpadló elkészítése volt ekkor soron, ezért ugyanis Csokonai november 4-én fizetett. Ezután egyébként még az ajtón és az ablakokon elvégzett lakatosmunka is hátravolt még – ez utóbbiért január 20-án, azaz nagyjából egy héttel Csokonai halála előtt fizették ki a mestereket.²⁵ Megjegyzendő, hogy november 4-étől már nem a költő, hanem feltehetőleg édesanyja vezette a feljegyzéseket, s ez nyilván Csokonai egyre súlyosbodó betegségével függ össze.²⁶ Kérdéses tehát, lakhatóvá vált-e a ház egyáltalán Csokonai halálának idejére: hiszen arról például mit sem tudunk, a kályha mikor érkezett meg – ha megérkezett egyáltalán. Domby Márton egyébként rögzíti azt a figyelemre méltó adatot, még ha ezt nem is lehet pontosan datálni, hogy Csokonai a félig kész házba hívta meg a barátait: „Még alig vólt félig meddig készen, már hármónknak, négyónknak tractát adott benne, hogy előre való ízlést csináljon a’ következőkhöz...”²⁷

Bizonyosra vehető tehát, hogy Csokonai saját szobáit nem az istállóból, esetleg a fészerből alakították ki.²⁸ Külön kérdés az is, fel kell-e tételeznünk, hogy az elkészült „kis ház”-at Csokonai saját kezű falfestményeivel díszítette, ahogyan ezt a szakirodalomban Szilágyi Ferenc állította.²⁹ Bár ezt több, itt most nem részletezendő érv alapján elég határozottan ki lehet zárni, Csokonai az egyik levelében megemlékezik arról, hogy a szobájában képeket akar elhelyezni: „Azon szobátskámban gyűjtögetem én Pártfogóimnak, Joltévőimnek, Barátimnak, Poeta társaimnak Képeiket vagy Emlékeztető Valamieket.”³⁰ Domby Márton, Csokonai első életrajzírója csupán a Lilla képéről beszél, amikor Csokonainak a felépült házrész iránti lelkes terveiről beszámol: „Mitsoda meglelégedéssel beszélnek a’ felfelé óhajatozó Lelkek, vagy a’ jelenéseket látott Sz. János amaz örök hajlékokról, hogy írja le azoknak minden köveit, részeit; így beszélt ő arról, miképpen lesz, az az öt lépésnyi Poetai ház el rendelve? mitsodás eszközök lesznek abbann? mitsodás könyvek? mitsodás Thecában? milyen lesz az ajtó? a’ kandalló? hogy pipázunk az előtt? mi fellyül írás lesz azokon? hol fog állani a’ Lilla

²⁴ Megjegyzendő, hogy Vargha Balázs más véleményen van: szerinte arról van szó, hogy a szoba az ürességtől visszhangos, s erre utalna a „hangos” szó: Vargha i. m. (1989) 239.

²⁵ Csokonai: Feljegyzések 287.

²⁶ Erre nézvést l. a kritikai kiadás jegyzeteit: Csokonai: Feljegyzések 632–633.

²⁷ Domby i. m. 24.

²⁸ Ezt az álláspontot képviseli: Szilágyi Ferenc, Csokonai „poétai tempel”-je Debrecenben, A költő elpusztult Darabos utcai falfestményei. Alföld, 1973, 11. szám, 191–196.

²⁹ Erről ugyancsak Szilágyi Ferenc i. m.

³⁰ Csokonai – Rhédey Lajosnak, [Debrecen, 1804. szept. 8.]: Csokonai: Levelezés 311.

képe? hogy dolgozik ő abban? kik lesznek ezen kis Tempelbe bebocsátandó Felkentek? mitsoda kert lessz annak ablaka alatt? és micsoda virágok ebbenn?”³¹ Dombó emlékezésének hitele mellett szól, hogy az ott emlegett, szerinte Csokonai számára igen fontos kandalló elkészültéről a költségjegyzék is tájékoztat... Csokonainak a képek iránti vonzalma debreceni viszonylatban mindenképpen szokatlannak tűnik: Zoltai Lajos a város hagyatéki leltárainak áttekintése alapján úgy látta, „az egész XVIII. században, sőt így lehetett a megelőzőben is, a debreceni cívis házának fehérre meszelt falai csaknem mindenütt üresek a képektől”.³²

A költségjegyzék egyik, már érintett tanulsága az, hogy Csokonai láthatólag egy polgárius berendezést célzott meg. Erre csak közvetett adatok utalnak, hiszen az építés története nem tartalmazhat adatokat a majdani, elképzelt, de már meg nem valósított berendezésre. Mindazonáltal az, hogy Csokonai nagy, négy „fiókos” ablakot készített, valamint hogy – miként egy utalásból kitűnik – stukatúrás, azaz deszkából kialakított mennyezetet csináltatott³³, arra utal, hogy a belső tér kialakításában nem a hagyományos, paraszti jellegű, hanem inkább az akkor modernnek számító építészeti megoldások érdekelték. Már a kályha-kandalló kiválasztása is ebbe az irányba mutat: Csokonai nem a legegyszerűbb, könnyen és helyben kialakítható megoldást választotta, hanem Nagyváradról akarta meghozatni az elképzeléseinek megfelelő fűtőeszközt, amely legalább annyira térelem, mint praktikusán a melegegést szolgáló tárgy. Dombó Márton már idézett emlékezésének az a része, amely Csokonai terveire vonatkozik, aligha véletlenül emelte ki azt, hogy a költő majdani új életformájában komoly szerepet szánt a kandalló előtti pipázásnak is. Ugyanakkor pedig az is feltűnő, hogy Csokonai milyen komoly gonddal kívánta létrehozni azt a privát teret, amelyben saját alkotói életét elképzelte; s ebbéli törekvései során többszörösen is igyekezett elhatárolni saját magát azoktól a tradícióktól, amelyek a megszokott, Debrecenre jellemző építkezési vagy lakberendezési hagyományokhoz kötötték volna. Ennek megfogalmazása volt a privát terére alkalmazott Tusculanum metafora is – miközben azért attól aligha lehet eltekinteni, hogy Csokonai saját Tusculanuma mégiscsak a XIX. század eleji Debrecenben állt volna.

³¹ Dombó i. m. 24.

³² Zoltai Lajos, Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról, A lakóház belseje. Debrecen [1937], (A debreceni Déry Múzeum Néprajzi Osztályának ismeretterjesztő közleményei, 8. füzet), 14.

³³ „Fizettem a' Collegiumnál lévő Meisternek, 1 Kőmíves Legénynek, és 1 Napszámossnak, a' Stukaturának és ablaknak vízmértékére, az ablaknak és 2 ajtófélnak perpendiculumra vételéért és beállításáért”; majd szeptember 20-án jegyzi föl: „A' Stukatura elvégzéséért 1 ittze bor áldomás.” Csokonai: Feljegyzések 286.